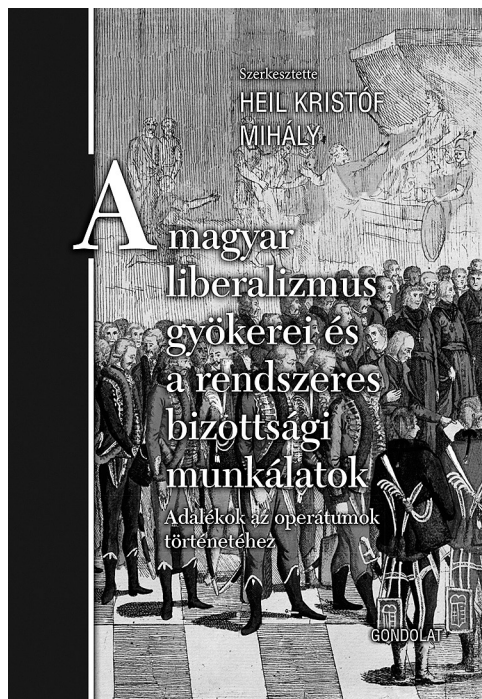


A MAGYAR POLGÁRI ÁTALAKULÁS ELŐFUTÁRAI

A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez. Szerkesztette: HEIL KRISTÓF MIHÁLY.
Gondolat, Budapest, 2023. 188 oldal, ár nélkül

Az alkotmányosan korlátozott állam koncepcióját, valamint az egyén szabadságjogainak elsőbbségét hirdető klasszikus liberalizmus magyar vonatkozásainak vizsgálatát a 19. század eleji reformkor eseményeire, továbbá az 1848–49-es emancipációs törekvések korszakhatárt képző történéseire vezeti vissza a magyar történetírás. E tekintetben különös jelentőséggel bír az 1825–27-es reformországgyűlés és az azt követő liberális ellenzéki csoportosulások megerősödésének és politikai térnyerésének kronológiája, amelyek historiográfiai és jogtörténeti elemzése szintén jól ismertek a nagyközönség számára. Persze joggal merül fel az emberben, hogy e több forrásból is táplálkozó és nemzetben gondolkodni kívánó szabadelvűség mégis milyen forrásokból táplálkozott a 19. század jól ismert eseményeit megelőzően. Vajon beszélhetünk-e hazai „ősforrásokról”, olyan jog- és politikatörténeti gyűjtőpontokról, amelyek közvetlenül vagy közvetve, de komoly hatással bírtak a reformkor eszméjére? E kérdésben már messze nem oly egységes a magyar történetírás, mint a 19. század eleji liberalizmus értékelésében, amely a forradalom és szabadságharc polgári államalapítási szándékát képviselte, továbbá az önrendelkezésre és független államiságra törekvő magyarság sajátos jegyeit mutatta. E kérdés egy régi vitának enged teret, amely a direkt folytonosság és a „két reformkor” hívei között bontakozott ki, és most már bő egy évszázada tart. Van-e és ha igen, mégis hogyan értékelhető a kapcsolat a 18. század végi magyar felvilágosodás és a 19. század eleji klasszikus liberalizmus korát összekötő rendszeres bizottsági munkálatok (operátumok) és a reformkor

vívmányai között? E tisztán történeti és kisebb részti jogi vitának tűnő jelenség komoly politikatörténeti aspektussal bír, hiszen a hazai demokratikus kultúra fejlődéstörténetének folytonossága és történeti gyökereinek mélysége és árnyaltsága is tárgyát kell hogy képezze. E kérdést úgy is feltehetjük, hogy „létezik-e kontinuitás az 1790-es években fellángoló felvilágosodott eszmék felszínre törése és az országos politikából való gyors visszavonulást követően az 1830-as években előtörő új liberális generáció között” vagy nem? Éppen e kérdésre keresi a választ a *Jogtörténeti Értekezések* 62. darabjaként taval, Heil Kristóf Mihály jogtörténész szerkesztésében megjelenő *A magyar liberalizmus gyökerei és a rendszeres bizottsági munkálatok. Adalékok az operátumok történetéhez* című kötet, melyből az iménti idézet vettett. Egy olyan feladatra vállalkozva ezáltal, amely nagyban megosztja napjaink magyar történeti, jogtörténeti és politikatörténeti társadalmát.



Heil már szerkesztői előszavában magasra teszi a lécet. Célja ugyanis nem kevesebb, mint a nagyérdemű olvasó segítségére sietni az alkotmányos helyét kereső 18. és 19. századi Magyarország jogalkotási, jogalkalmazási és jogtudományi önállóságnak vizsgálatában. E grandiózus céljában pedig olyan neves történészek és jogtörténészek segítik a fiatal szerkesztőt, mint Balogh Elemér, Barna Attila, Dobszay Tamás, Erdődy Gábor, Homoki-Nagy Mária, Képes György, Melkovics Tamás, Mezey Barna és Völgyesi Orsolya. Vegyük is sorra, mit állítanak! Nyitó tanulmányában Erdődy Gábor történész, az MTA doktora hazai és nemzetközi szemüvegen keresztül tárgyalja a rendszeres országgyűlési

bizottsági munkálatok kontextusát, feltárva a jozefinizmus magyar nemességre gyakorolt hatását, II. Lipót reformtörekvéseinek főbb okait és célját, I. Ferenc motivációit e magyar törekvések kényszerpályára állításában, valamint a ferenci kabinetabszolutizmus helyzetét. A szerző feltárja a kapcsolatot az 1791. évi 67. törvény-cikk által felállított kilenc országos bizottság (*regnicolaris deputacio*) és az 1831–32-es megyei bizottsági munkálatok és a reformkor kezdete között. Dobszay Tamás történész a kötetben tárgyalt bizottsági munkálatok politikai és törvényalkotási hatásait vizsgálva reflektál a korszakra jellemző monarchikus szuverenitás és rendi alkotmányos szuverenitás eszméinek versengésére. Tárgyalva a magyar rendek és az uralkodó magatartását is e reformtörekvésekkel kapcsolatban, hangsúlyozva az operátumok törvényalkotásra gyakorolt korszerűsítő hatását és új munkamódszereinek szerepét, illetve problémáit a kibontakozó reformkor évtizedeiben. Végső következtetésként az operátumok közjogi és törvényhozásra gyakorolt változásait összegezve világít rá, hogy az országgyűlési napirend és a tárgyalások a reformkorban ugyan már „nem voltak szorosan a rendszeres munkálatokhoz láncolva, az operátumok mégsem veszték kárba”. Völgyesi Orsolya történész e logikát folytatva elemzi a rendszeres bizottsági munkálatok szerepét az 1832–36. évi országgyűlés napirendjén. Bemutatva a magyar rendek és az uralkodó között húzóód sokszor feloldhatatlannak tűnő ellentétek rendszerét és a magyar rendiség belső megosztottságát, a tárgyalt diéta törvényhozási nehézségeivel egyetemben. Melkovics Tamás történész a hivatalos nem viselő regalista mágnások közpolitikai és közjogi törekvéseit mutatja be az 1832–36-os pozsonyi diéta eseményeinek tükrében. Feltérképezi a korszak rendi és politikai erőviszonyait a kétkamarás törvényhozásban, kiemelt figyelmet szentelve az alsó- és felsőtábla politikai erőviszonyainak változásaira, a jómódú birtokos nemesség (*bene possessionati*) térnyerésére. Képes György jogtörténész szerzőtársaival ellentétben nem általános és átfogó kép megteremtésére, sokkal inkább egy konkrét téma, mégpedig a magyar kereskedelmi jog kodifikációs előzményeire koncentrálna. Az 1780-as évek előzményeitől indít, majd a regnikoláris bizottságok váltó- és kereskedelmi jogi munkálatainak és a Codex Cambio-Mercantilis 1795. évi tervezetének bemutatásán át a kereskedelmi jogi tervezeteik későbbi sorsáig követi végig e meghatározó jogterület alakulását. Barna Attila jogtörténész a felség és szuverenitás kérdéskörének vizsgálata révén tárgyalja a reformkor büntetőjogi munkálatainak alakulását, kitérve a szuverenitás megjelenő, korszakos elméleteivel összefüggésben a sajátos magyar Szent Korona-tan meghatározó pontjaira. Balogh Elemér jogtörténész az 1830. évi bün-

tetőjogi operátum progresszív elemeit vizsgálja, külön alaposan bemutatva a büntetőjogi rendtartás tervezetét, a pallosjogot gyakorló törvényszékek iránymutatásait, az igazságügyi orvostan alapelveit, a törvényszéki orvosi vizsgálat elrendelésének kérdését és az élő embereken, valamint holttesteken történő vizsgálatok és jelentések jogi aspektusait. Mezey Barna jogtörténész a szabadságvesztés büntetés kérdésére szorítkozva tárja fel a rendszeres bizottsági munkálatoktól kezdve a büntetőjogi törvényjavaslatig e témakör komplexitásait, górcső alá véve e bő ötven esztendő jogtudományi és jogtörténeti szempontból fontosabb állomásait. Homoki-Nagy Mária jogtörténész az országos bizottságok munkálataira tett megyei észrevételeket vizsgálja tüzetesebben, és kiemelt figyelmet szentel azok magánjogi és úrbéli vonatkozásaira. Bemutatja vizsgálati tárgyának kutathatósági problémáit is, feltárja például, hogy nem vagy csak korlátozottan ismertek az egyes vármegyékben folyó közgyűlési viták és tárgyalások, mivel az egyes vármegyék közgyűlési jegyzőkönyveiben fennmaradt iratok jelentős része még feldolgozásra vár. A kötet szerkesztője, Heil Kristóf Mihály zárótanulmányában Alexander Gerschenkron gazdaságtörténész változást fogalmát segítségül hívva törekszik választ adni a folytonossági vita évszázados kérdésére. Kimagasló szakmai igényességgel és éles kritikai következtetésekkel egyértelműen a folytonosság tézise mellett foglal állást, mikor tanulmányának összegzését azzal zárja, hogy „**a 18. század végi magyar felvilágosodás és a 19. század eleji magyar liberalizmus között a folytonosság kimutatható**”.

A kötet összességében e nagyon fontos kérdés alapos körüljárására vállalkozott, amelyet – elsősorban történeti és jogtörténeti szemüvegen keresztül – teljesít is. A felvilágosodás erős rendi nemesi-radikális nemzeti irányzata és a reformkor liberális generációja közötti egyértelmű kapcsolat és folytonosság mellett érvelve részletesen feltárja annak történeti és jogtörténeti hátterét. Meggyőzve magát az olvasót is, hogy e kérdés már-már akár eldöntöttnek is tekinthető. Talán politológus voltomból adódóan egy mélyrehatóbb politika- és eszmetörténeti áttekintést adó tanulmány meglétét hiányoltam a kötetből, igaz, nem is állítja magáról a gyűjtemény, hogy minderre vállalkozni kívánt volna. Jogtörténeti értekezésként viszont tagadhatatlanul öregbíti e sorozat jó hírnevét és szakmai megbecsültségét.

Bátor próbálkozásként tehát remek kötet született, amely nemcsak szakmabeliek, de az érdeklődő nagyközönség számára is olvasható formában dolgozza fel a sokszor méltatlanul keveset tárgyalt 18. század végi, 19. század eleji rendszeres bizottsági munkálatok szövevényes világát.

JEREB BOTOND